

Dr. Ibrahim KAJAN

MOSTARSKA KNJIŽEVNA BAŠTINA – U MOSTARSKOM MUZEJU HERCEGOVINE¹

Sažetak:

Središnje mjesto u prostoru kulturnog identiteta Mostara, svakako je, uz arhitektonsko-neimarsku baštinu, golemo književno naslijeđe anonimnih i poznatih mostarskih pisaca. Književnu baštinu čine tekstovi srednjovjekovlja, osmanskog, austrougarskog i jugoslavenskog razdoblja. Književnom se baštinom bave arhivi, biblioteke, muzeji i specijalizirani zavodi. U Odjelu književnosti Muzeja Hercegovine, smještenom u memorijalnoj kući Svetozara Ćorovića, muzeološki je obrađen i izložen javnosti vrlo mali dio naslijeđa mostarske književne građe: riječ je o ostavštinama trojice književnika – Svetozara Ćorovića, Alekse Šantića i Hamze Hume. Predlaže se Gradu Mostaru da Muzeju, pošto je postao u neku ruku beskućnik iseljavanjem iz Medrese, koju mu je, pri osnivanju 1950. godine, Narodni odbor Općine Mostar predao na upravljanje, obnovi zgradu bivše Djevojačke škole za buduće muzejske namjene. Odjel književnosti u kući Ćorovića nužno je vratiti prvobitnoj ideji, sjećanju na književnike koji su u njoj živjeli – Ćoroviću i Šantiću, obnoviti joj prvobitni interijer i unijeti savremene oblike muzealizacije književne baštine.

Po istom metodi, sugerira autor teksta, treba postupiti i u pripremama novih prinosa pronađene ili otkupljene građe, te je pripremiti za novi prostor Muzeja Hercegovine. Tako bi, u dugoročnom programu, književna baština mogla osvojiti prostor svoje temeljne zadaće – da prenese u budućnost ideje i razvojne slojeve kulturnih elemenata koji su, u prošlosti, bili temeljnom građom gradskog identiteta.

¹ Tekst je izložen na Naučnom skupu: *60 godina Muzeja Hercegovine u Mostaru*, Hotel Bristol, Mostar, 19. januara 2010.

Ključne riječi: Kulturni identitet, Mostar, Muzej Hercegovine, arhiv, biblioteka, osmansko razdoblje, austrougarsko doba, književna baština, pisci, rukopisi, građa, dokumenti, biografija, predmetno i duhovno, digitalni oblici i izdanja, virtualno spremište, kulturološki prostor, pitanje postojanja i opstanka

Historijski okvir

Kulturni identitet grada Mostara razvijan je, oblikovan i potvrđivan kroz višestoljetnu povijest, a najvidljiviji i najpoznatiji dijelovi tog skupa elemenata koji ga čine "usporedivim sa samim sobom" nepobitno su u oblicima neimarske i književne baštine. Historijska procedura kulturizacije obuhvaća vrijeme od 550 godina, od prvog spominjanja 1452. godine, ispunjeno kontinuiranom smjenom različitih povijesnih razdoblja, kulturno-civilizacijskih obrazaca, jezika i pisama.

U pisanom naslijeđu Mostarci baštine ćirilične, latiničke, arabičke i hebrejske tekstove, ispisane na bosanskom, hrvatskom, srpskom, te latinskom, turskom, arapskom, perzijskom i španjolskom jeziku mostarskih Sefarda. Najstariji sačuvani mostarski tekstovi jesu epitafi urezani bosančicom u srednjovjekovnim stećcima.

I ljudi i prostor na kojem su živjeli, svjedočili su sudare i miješanje kulturnih i civilizacijskih nanosa kasnog bosansko-humskog **srednjovjekovlja**, **osmansko-islamskog** razdoblja (1466–1878.), **austrougarskog vladanja** (1878–1918.), te razdoblja **Kraljevine** (1918–1941.) i **Socijalističke Jugoslavije** (1945–1991.). U interregnumu, od 1941. do 1945., Bosna i Hercegovina bila je pripojena tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Mostarska književnu baštinu

Najplodnije književno razdoblje, svakako je, već i posamoj dugovječnosti, vrijeme osmanske uprave Mostarom. Književni tekstovi pripadaju različitim jezicima i autori su i pisci različitih etničkih pripadnosti, gledajući iz pozicije današnjeg vremena. Pod pisanom i literarnom baštinom valja promatrati sve publicističke, pedagoške, disputacijske, filozofske i književne oblike, te prijevodnu književnost. Osim rukopisa i knjiga, u baštini značajno mjesto zauzimaju listovi, časopisi, kalendari, almanasi, leksikoni i slična građa.

Među najstarijim poznatim autorima mostarskog (blagajskog) porijekla nalazimo sljedeća imena: Ali-beg Hercegović Širi, unuk hercega Sjepana (u. 1550), Kandi (zabilježena pjesma iz 1552/53), Zijai Mostarac (u. 1584/85), Ali dede Bošnjak (u. 1598), Derviš-paša Bajezidagić (u. 1603), Medžazi Šani Mostari (u. 1610), Derviš Žagrić Mostarac (u. 1640), Adli Čelebi Mostarac, Husein Čatrnja, Kalimi Mostari, Ubejdija ibn Zirai i Hasan Mostari (kraj. 16 i poč. 17. st.), Ahmed Dervišpašić Sabuhi (u. 1641), Ahmed Rušdi Mostarac (1637–1699/1700), Sulejman Mevlevija Mostarac (u. 1653), Ahmet-aga Aršinović Zirai (poč. 17. st.), Mustafa-ef. Ejubović – Šejh Jujo (1651–1707), Fevzi Mostarac (u. 1747), Ahmed Mostarac (u. 1748), Ibrahim Opijač (1678–1726), Rahmija Mostarac (kraj 18. i poč. 19. st.), Prokopije Čokorilo (1802–1866) i Joanikije Pamučina (1810–1970), Omer Humo (1808–1880), Mustafa Sidki Karabeg (ubijen 1878), Ali Fehim Džabić (1853–1918) i brojni drugi.

U austrougarskom razdoblju djelovali su vrlo plodni pisci Svetozar Ćorović (1875–1919), Aleksa Šantić (1868–1924) i Osman Đikić (1879–1912), Osman Nuri Hadžić (1869–1936), Ivan Miličević (1868–1950), Abdulah Bjelavac (1857–1905), Hasan Nametak, Mehmed Dželaludin Kurt (1876–1944), ali i Musa Ćazim Ćatić, rođen u Odžaku (1878), u Mostaru je ostvario najplodnije pjesničko, prevoditeljsko i uredničko životno razdoblje između 1913. do 1915, kada je umro.

Najznačajnija djela u prvoj Jugoslaviji napisali su Hamza Humo (1895–1970), Nika Miličević (1897–1980), Abdurezak Hivzi Bjelevac (1886–1972), Husein Đogo Dubravić (1880–1961), Ilija Jakovljević (1898–1948), Jovan Radulović, Vladimir Ćorović i Alija Nametak (1906–1987), a u drugoj Jugoslaviji Abdurahman Nametak (1908–1982), Ivan Alilović (1925–1983), Smail Balić (1920–2002), Hivzija Hasandedić (1915–2003), Vlado Puljić (1934–2008) i Alija Kebo (1932–2008).

Ideologizirani kulturno-prosvjetni sistem socijalističke Jugoslavije restriktivno se odnosio prema duhovnom i književnom nasljeđu, posebice ako je bio prožet vjerskim misaonim horizontom; u tom smislu izrazito se negativno odnosio prema, i inače "nepriznatim", bosanskim muslimanima. U obzoru sistemskog obrazovanja nije postojala književnost bosanskog srednjovjekovlja, osmanskog razdoblja, a iz austrougarskog razdoblja "propusnice" su imali isključivo srpski i hrvatski pisci Bosne i Hercegovine. To stanje je trajalo sve do kasnih osamdesetih godina XX stoljeća.

"Pospremanje" književne baštine?

Što bi valjalo misliti i uraditi u nakani muzejskog "pospremanja književne baštine"², njezinog izlaganja i tretmana kao "općekulturnog dobra naslijeđenog od predaka", kako se baština i definicijski tretira (Opća i nacionalna enciklopedija, knj. 2: 208).

Književnom baštinom, kao ključnom supstancijalnom građom (nakon filozofske) narodnosnog i nacionalnog duha, bave se osim muzeja, arhivi i biblioteke, a u nekim zemljama i specijalizirani zavodi za proučavanje književnosti.

Arhiv (lat. *archivum* – pismohrana) jeste ustanova u kojoj se u pravilu trajno čuva, stručno obrađuje i daje na korištenje arhivska građa (Opća i nacionalna enciklopedija, knj. 1: 303).

Biblioteka (knjižnica) jeste javna ustanova, koja, slijedeći opće prihvaćene ciljeve društva i načela stručnog rada, nabavlja, obrađuje, čuva i daje na korištenje knjižničku građu (Opća i nacionalna enciklopedija, knj. 11: 52).

Muzej je stalna ustanova koja sakuplja, vrednuje, čuva i izlaže javnosti zbirke predmeta, umjetnina, dokumenata, prenoseći ideje pohranjene u njima i stvarajući znanje o tome (Opća i nacionalna enciklopedija, knj. 14: 152).

U sve tri vrste institucija, uz evidentne svrhovite razlike njihovih temeljnih razloga postojanja, nerijetka je kombinacija svih nabrojanih aspekata u pogledu tretiranja književne baštine, a koja se u svakoj od njih, barem u nekoj slučajnoj ili namjernoj selekciji, nalazi.

Za razliku od arhiva i biblioteka, koji obrađuju, čuvaju i daju na korištenje ono što su prikupili od baštine isključivo u slikovnom, rukopisnom i knjižnom obliku, muzeji otvaraju širi horizont prikaza autorove baštine koja uz djelo akceptira i samu osobnost, koja postavlja pitanja konteksta prostora i epohe, pa su nerijetko pojedinačne muzejske zbirke književne ostavštine obuhvatile, uz rukopise i autorske primjerke objavljenih knjiga – prijepise, pisma, osobne dokumente, priznanja, diplome, povelje, plakate i slično, ali i kompletne biblioteke kojima se pisac služio, namještaj njegove radne sobe, upotrebni predmeti (nalivpero, tintarnice, naočale, odjevni predmeti i sl.), pa sve do stambenih i ambijentalnih cjelina u izvornim ili, čemu se sve više pribjegava, kompleksnim rekonstrukcijama kojima je nebitno što ne posjeduju ni jedan jedini izvorni predmet (npr. Dom Marina Držića u Dubrovniku, rodne kuće /u izgradnji/ Antuna Gustava Matoša – u Tovarniku).

² Sintagma posuđena iz teksta zagrebačkog prof. dr. Vinka Brešića (2006)

Primjetno je da su muzejske postavke književnih ostavština potpuno otvorene onoj dimenziji književnika koja je, takoreći, prognana iz književnosti – *muzejski izložci teže rekonstruirati književnu i osobnu biografiju* – zadirući podjednako snažno i u prostor i u vrijeme književnikova života; prepiska uključuje niz drugih biografija preko kojih se približava intimno i političko vrijeme...

Mala usporedba: biografije i autobiografije, književno i publicistički pisani memoari danas su ponovno na cijeni i, osobito u području engleskog jezika, objavljuju se u vrtoglavim nakladama.³ Primjera, mada rijetkih, ima i u nas, u biografskim romanima Josipa Lešića.⁴ Vrlo je zanimljivo mišljenje zabilježeno u *Razgovorima sa Borhesom* Ričarda Bergina (1981: 166), u kojem čuveni književnik kaže: "U mnogim mojim pričama i pesmama središnji lik je književnik. Pa, želim da kažem da književnost nije obogatila svet samo dajući mu knjige, već i razvijajući novi tip čoveka, pisca."

Književna baština i književnikova ostavština: tradicionalne zbirke i virtualna spremišta

Potpuno je nedvosmisleno da se pod književnim naslijeđem podrazumijeva tekst, ono što predstavlja književnohistorijsku građu i koja zanima historiju književnosti kao znanstveni prostor. Iz perspektive Muzeja, naslijeđe jednoga pisca nije samo pisani trag, njegov duhovni proizvod, njegovo zapisano, pa potom arhivirano djelo; danas je, nakon ruskog formalizma i strukturalizma, ponovo oživjelo zanimanje za njegovu biografiju i sve ono – predmetno i duhovno – što je konstituiralo jednu cjelovitu sudbinu, koja je, upravo na tragu citata iz Borhesova iskustva – "razvila novi tip čovjeka, pisca". Takvo naslijeđe ne mogu prihvatiti institucionalne prirode arhiva, biblioteka, zavoda za proučavanje književnost, pa čak ni "čuveni", misteriozni policijski arhivi. Takvo književnikovo naslijeđe – podjednako njegova pjesma i njegova lula, njegov rukopis romana kao i njegov probušeni šešir – smještaju se u muzej jer muzej izlaže našem pogledu predmete u osobitu rasporedu, u rekonstruiranu *historijsku sekvencu*, ili u *epohu* – koja nam, danas, govori

³ Radovan Popović objavio je desetak biografija (I. Andrića, M. Crnjanskog, M. Selimovića, B. Ćopića, I. Sekulić, D. Maksimović, V. Petrovića, R. Petrovića, D. Ćosića...), i na taj način snažno vratio ugled tom gotovo zamrlom žanru u srpskoj književnosti (NIN, 18. maja 2000).

⁴ Lešić je napisao pet biografskih romana, među kojima je najpoznatiji *Aleksa Šantić*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990.

o putevima pređenog razvoja i naslagama identiteta određenog vremena i određenog prostora.

U novokoncipirane zbirke suvremenih muzeja ili zavičajnih književnih zbirki ulaze, uz tradicionalne, i suvremeni oblici informatičkog doba: audio i videokasete, diskete i CD-ovi digitalnim izdanjima rukopisa, knjiga, časopisa, ali i filmskim i dramskim oblicima u kojima je književnikovo djelo dobilo novo ruho, novu medijsku mogućnost beskrajnog, virtualnog spremišta. Digitalni oblici, s obzirom na brze mogućnosti distribucije (nosači teksta, slike i zvuka; Internet) i širokog spektra korištenja, zahvaćaju široki prostor ključnih čovjekovih interesa i očekivanih odgovora kroz kulturnu ponudu – od znanstveno-istraživačkog i edukativnog do turističkog i kulturološkog.

Kuća Svetozara Ćorovića

Odjel za književnost Muzeja Hercegovine, smješten u kući književnika Svetozara Ćorovića, otvoren je 1960. s temeljnom idejom da se ukupna, bogata mostarska književna baština reprezentira zaostavštinom dvojice mostarskih i bh. pisaca Svetozara Ćorovića i Alekse Šantića. Iza 1970. Odjel je proširen postavom Hamze Hume, proučavan u sklopu srpske književnosti, te historijskim pregledom štamparstva u Mostaru od 1872. do 1941. godine. Dodavanjem nove građe iznevjeren je početni koncept memorijalne kuće kao autentičnog ambijenta u kojem su živjeli, stvarali i umrli pisci izuzetno bogatog i značajnog književnog naslijeđa. S obzirom na to da je Muzej nakon nezapamćenog ratnog razaranja 1992–1995. iseljen iz zgrade Medrese, najznačajnijeg dijela prostorija u kojima je bio smješten u doba osnivanja (1950), pa je sada zbijen u Spomen-kući Džemala Bijedića, predlaže se Gradu da rekonstruira u ratu teško stradalu zgradu bivše Djevojačke škole i u nju smjesti temeljne muzejske postavke te trenutačno najstarije kulturne institucije u Mostaru.

Odjel književnosti nužno je potpuno rekonponirati na način vraćanja temeljne zamisli iz 1960, tj. kući Ćorovića mora se vratiti unutrašnji stilski izgled i sadržaj koji simulira životni ambijent književnika Ćorovića i Šantića; nužno je pristupiti stvaranju novog prostora (u sklopu rekonstruirane Djevojačke škole kao novog Muzeja Hercegovine?) u kojem bi muzealizirana književna i druga pisana baština Mostara potpuno zrcalila kulturnu inačicu ukupnog identiteta Grada, poštujući historijske, kulturološke, nacionalne, jezičke i književnoformalne paradigme u kojima su stvarani tokom svih razdoblja, a ne samo austrougarskog i jednoznačnog.

Ostalo je neodgovoreno moguće pitanje gdje smjestiti zbirku Hamze Hume? To je pitanje poželjno, jer će otvoriti pitanja, prije svega, bošnjačkog samozaborava. Gdje je, u Mostaru, rođen Derviš-paša Bajezidagić? Gdje su živjeli Mustafa-ef. Ejubović i njegov učenik Ibrahim Opijač? Gdje je, u kojoj ulici rođen Osman Đikić? Možda će nas to podstaknuti da barem možemo upitati još uvijek žive nasljednike ne tako davno umrlih, u historijskom smislu, Mustafe Sidki Karabega, ili u najnovije vrijeme – Hume, Nametka, Hasandedića, Kebe!

Umjesto zaključka

Predstoje nam zadaci prvorazredne kulturološke prirode i redefiniranje naše kolektivne memorije. Nju će podupirati konkretni zadaci traženja, identificiranja i rekonstrukcija (u nužnom pronalaženju novog prostora ili kapitalnog investiranja u izgradnju novog Muzeja Hercegovine s cjelovitom panoramom višestoljetne mostarske književnosti, do otkupa književnih zaostavština i kuća značajnih pisaca), zatim proučavanja i priređivanja izdanja antologijskih, izabranih ili sabranih djela mostarskih pisaca.

Suvremene tehnologije i elektroničke obrade, digitalne obrade i digitalna izdanja otvaraju prostor novim vidovima muzeja, prije svega prostor virtualnog muzeja – izuzetno bitnog osobito za rijetke ili nedostupne rukopise, prijepise, izdanja, kritičke valorizacije, fotografije, časopise..., po cijelom svijetu rasute književne baštine koja se u zadnjih nekoliko desetljeća vrlo plodonosno iznosi u kulturnu javnost.

Temeljno pitanje našeg odnosa, posebice i iznad svega pitanje države i njezinih institucija, prema kulturi – najdoslovnije je pitanje našeg postojanja i našeg opstanka, a pod našim opstankom podrazumijevam svakog čovjeka u Mostaru.

Resume:

The central place in the space of Mostar cultural identity, alongside architectural-builders heritage, is certainly a vast literary heritage of anonymous and famous Mostar writers. The literary heritage is composed of texts of the medieval, Ottoman, Austro-Hungarian and Yugoslav period. It is the affair of archives, libraries, museums and specialized institutes. In the literature department of Herzegovina Museum, located in the memorial house of Svetožar Ćorović, after expert treatment, a small part of Mostar

literary heritage has been presented: and it is the legacies of three writers - Svetozar Ćorović, Aleksa Šantić and Hamza Humo. Since the Museum has become homeless having been avicted from the Madrasah building it had been assigned to by the People's Council of Mostar, the town's authorities have been advised to repair the former Girl's school for future Museum purposes. It is necessary to restore the primary idea to the literature department of the Ćorović's house, the memory of the writers lived there – Ćorović and Šantić, to restore its original interior and introduce modern forms of museum recognition of literary heritage.

Using the same method, as suggested by the author of the text, it is necessary to treat preparations of newly found or bought materials, and prepare it for Herzegovina Museum. Hence, long-term wise, the literary heritage could use the space of its original purpose – to convey into the future ideas and layers of development of cultural elements, who were the foundations of urban identity.

Literatura:

1. Balić, Smail (1994): *Kultura Bošnjaka* (muslimanska komponenta), II izdanje, Zagreb
2. Brešić, Vinko (2006): "Kako pospremiti književnost" u: *Muzej i književnost*, Zagreb
3. Hodžić, Sabit (1998): "Muzej Hercegovine – osnivanje, rad, stradanje, perspektive razvoja", *Hercegovina*, br. 10, str. 263–271, Mostar
4. Isaković, Alija (1972): *Biserje*, Otkokar Keršovani, Opatija
5. Kajan, Ibrahim (2006): *Gospodari i sluge tinte*, Planjax, Tešanj
6. Nametak, Fehim (1989): *Pregled književnog stvaranja bosanskohercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*, Sarajevo
7. *Opća i nacionalna enciklopedija*, knj. 2, Proleksis d. o. o. / Večernji list, Zagreb, 2005.
8. Šabanović, Hazim (1973): *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo